

Ali İhsan Pala, İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi. 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019. 341 s.

Jamilu ABDULRAHMAN*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, Ankara/Türkiye

E-mail: jamiluabdurahman1@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1983-7101

ROR: 025y36b60

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Geliş Tarihi: 10 Ekim 2024

Kabul Tarihi: 10 Aralık 2024

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2024

Değerlendirme: Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahievran.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahilahiyat>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

dergipark.org.tr/tr/pub/ahilahiyat

Öz

Belirsizlik ve şüphe gibi durumlarla karşılaşıldığında şer'e uygun olması amacıyla ortaya çıkan ihtiyat ilkesi, İslam hukukunda önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla İslam hukukçuları, bir konuda hüküm verirken mevcut delillerin yetersiz veya belirsiz olması hâlinde bu ilkeye dayanarak en güvenli ve yahut en az risk içeren seçeneğin seçilmesini caiz görmektedirler. Amacımız ihtiyat veya ihtiyat ilkesini yakından görmek isteyen lisans öğrencileri gibi yeni başlayanlar için kılavuzluk edecek bir eseri tanıtmaktır. Dolayısıyla bu çalışmada ihtiyat ilkesini anlamak isteyenler için bir kapı aralamayı hedefleyen İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi adlı eser incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İhtiyat İlkesi, İhtiyat, Şüphe, Belirsizlik

Ali İhsan Pala, The Principle of ihtiyat (Precaution) In Islamic Law. 2nd Edition, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019. 341 p.

Jamilu ABDULRAHMAN*

*Graduate Student, Ankara Social Sciences University, Institute of Islamic Studies, Ankara/Turkiye

E-mail: jamiluabdurahman1@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1983-7101

ROR: 025y36b60

Article Type: Book Review

Date Received: 10 October 2024

Date Accepted: 10 December 2024

Date Published: 31 December 2024

Review: This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahilahiyat>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

dergipark.org.tr/en/pub/ahilahiyat

Abstract

The principle of ihtiyat, which emerged as a means of acting according to Shari'a in situations of uncertainty and doubt, has an important place in the Islamic jurisprudence. In this regard, Islamic jurists, when rendering a legal verdict on a particular issue, consider choosing the safest or least compromising option according to Shari'a based on this principle when the available evidence is insufficient or uncertain. Our aim is to introduce a book that will serve as a guide for beginners such as undergraduate students who would like to see the principle of ihtiyat or ihtiyat closely. Therefore, this study will review the book entitled The Principle of ihtiyat (Precaution) in Islamic Law, which aims to open a door for those who are willing to understand the principle of ihtiyat.

Keywords: Islamic Law, The Principle of ihtiyat, Precaution, Doubt, Uncertainty

Citation: Abdulrahman, Jamilu. "The Principle of ihtiyat (Precaution) In Islamic Law". *Ahi İlahiyat Dergisi* 3 (December 2024), 71-77.

Fıkıh alanında *ihtiyat* kavramının sıklıkla kullanılması hem araştırmacıların hem de incelediğimiz eserin müellifi Ali İhsan Pala'nın konuya ilgisinin artmasına vesile olmuştur. "Emir ve yasakların yorumu" konulu doktora çalışmasında Pala ilgili konuyu derinlemesine işlemiştir. İslam hukukunun neredeyse her konusuyla ilgisi olmasına rağmen, ihtiyatın sadece pratikte kalması, fıkıh usulü disiplininde yer almaması veya müstakil bir ilke (kaide) olarak ele alınmaması gibi nedenler bu kitabın hareket noktası olmuştur. Ayrıca pek çok dinî hükmün üzerine bina edildiği ihtiyatın meşruiyetini nereden aldığı ve ölçütlerinin neler olduğu gibi soruları cevaplandırma arzusu, müellifi bu konuyu çalışmaya sevk eden başlıca faktörlerdendir.

Eser giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında yazar, ihtiyat veya ihtiyatlı davranmanın fitrî bir olgu olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Kur'ân ve sünnetin açıklamadığı konuların veya açıklayıp da kastedilenin tam olarak anlaşılmasında gibi durumların içtihat ve iştibah kapısını açtığına işaret etmektedir. Yapılan içtihatların murâd-ı ilahiye tam olarak yansıtamayabileceği endişesinin de ihtiyat ve ihtiyatlı davranma düşüncesini meydana getirdiğini ifade ederek konunun amacını ve önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Şianın ihtiyata yaklaşımlarının, ihtiyati tedbir ve ihtiyati hapis gibi kavramların ayrı bir çalışma konusu olabileceğini düşündüğü için bunları konu dışı bırakarak çalışmayı sınırlandırmıştır. Son olarak, konuyla ilgili literatür taramasını yapmak suretiyle araştırma konusunu derli toplu bir şekilde ele alan klasik kaynak olmadığını tespit etmiştir. Konuyla ilgili dört çağdaş kaynak bulunduğunu ifade ederek artıları ve eksileriyle kritik eden yazar, Türkiye'de bu konuyla ilgili hiçbir bilimsel çalışma olmadığını da altını çizmiştir.

Birinci bölümün ilk ana başlığı olan "İhtiyatın Mahiyeti" kısmında müellif, ihtiyatın aslen Arapça'daki "حوط" kökünden türemiş olduğunu açıklamaktadır. Ardından da daha önce yapılmış terim tanımlarını inceleyip kimisinin efrâdını câmi olmadığını (içermesi gereken bazı unsurları içermediğini), kimisinin ağıyârına mâni olmadığını (içermemesi gereken unsurları içerdiğini), kimisinin de devir (bir şeyi kendisiyle tanımlama) olduğunu belirterek eleştirmektedir. Buradan hareketle yazar, kendine göre daha kapsayıcı olduğunu düşündüğü yeni bir teknik tanım geliştirmek suretiyle ihtiyat kavramını şöyle tanımlamaktadır: "İştibaha konu olan meselede mükellefin, farz veya mendubun lehinde, haram veya mekruhun da aleyhinde olmak üzere, hükümlerin delillerini kuşatıcı ve sorumluluktan kesin çıkmasını sağlayıcı tarzda; yapmak veya yapmamak şeklinde tutum sergilemesidir". Daha sonra ihtiyatın unsurlarının muhtat (ihtiyat yapan), muhtat fih (ihtiyat konusu), muhtat bih (yapılış biçimi) ve muhtat leh (lehinde ihtiyat uygulanan şer'i hüküm) olduğunu belirtmektedir. Yazar, ihtiyat kavramının daha iyi anlaşılması için kendisi ile ilişkisi olan hilâf, ilham, iştibâh, şek/reyb, vera'/zühd/takvâ, tevakkuf, tehaffuz/taharruz, vehim, vesvese, zan ve taharri kavramlarını açıklamaktadır. Bu kavramların bazısının ihtiyatın boyutuyla, bazısının olumsuz yönlerini göstermesiyle, bir kısmının ihtiyat öncesi durumlara işaret etmesiyle, bir kısmının da ihtiyatın sakınma/korunma niteliğini ifade etmesiyle ilişkilerinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir.

Yazar birinci bölümün ikinci ana başlığı olan "İhtiyatın Meşruiyeti kısmında" ihtiyatın Kur'an ve sünnete göre meşru olduğunu belirttiikten sonra "İhtiyatın Önemi" adlı başlıkta İslam hukuku için önemi üzerinde durmaktadır. Dördüncü ana başlıkta ihtiyatın dinin genel amacına yönelik bir araç olduğunu, Şârî ve mükellefler açısından ne gibi amaçlara haiz olduğunu izah etmekte-

dir. Bölümün son ana başlığında ise ihtiyatın hem teorik hem pratik yönleri olmak üzere dinî hayatı ilgilendiren her konuyu kapsadığını ileri sürmektedir. Son ana başlıkta ise ihtiyatın dayanağı açısından akli ve şer'î olduğunu; meşruiyet açısından vacip, mendup, haram ve mekruh kısımlarına ayrıldığını dile getirerek yapıp yapmama ve makâsîd açısından ihtiyatın çeşitlerine ve kısımlarına açıklık getirmektedir.

“İhtiyatın Fıkhi Konumu” başlığı ile başlayan kitabın ikinci bölümünde yazar, ihtiyat ilkesinin fıkıh usulünde (teoride) daha az, furû fıkhıta (pratikte) ise daha çok kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla fıkhıdaki konumunun daha iyi anlaşılması için fıkıhın neresinde ve nasıl yer aldığını idrak etmek adına kullanılan bazı ifadelere yer vermektedir. Bu nedenle yazar, bu bölümde kavramın hem teoride hem de pratikteki konumunu belirtmek için “Fıkıh Usûlündeki Konumu” ve Furû-u Fıkıh'taki Konumu” olarak konuyu iki ayrı ana başlıkta ele almaktadır.

Yazar, “Fıkıh Usulündeki Konumu” başlığı altında fıkıh usulünün İslam hukukunun metodolojisini ve mantığını oluşturduğunu ancak usulün bir ilkesi veya delili olarak değerlendirilmediğini ve furu'da emin olunmayan meselelerde nasıl kullanılmışsa usulde de aynı şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Emir ve yasaklarda emredilen veya yasaklanan şeyin zorunluluk babından olup olmaması, tekrara veya fevriyete delalet edip etmemesi; mutlak-mukayyed ilişkisi, umûmât olan âmm lafız, umûmu'l-müşterek ve umûmu'l-mukteda konularına yer verilmektedir. Ayrıca müellifin farklı görüşleri zikretmesi, bu görüşlerden hangisinin ihtiyaten yapıldığını anlatması, akabinde de kendi değerlendirmelerini yapması, önemli ve dikkate şayan bir husustur.

Müellif, rivayetlerin aktarımı ve kabulü, Hz. Peygamberin (s.a.v.) filleri ve zayıf hadislerle amel etme gibi namaz, zekât vb. sünnete dair konulara değindikten sonra helal, haram, vacip, mendup, mubah ve mekruh kavramlarının ihtiyatla ilişkisini ve kullanılmasını değerlendirmektedir. Sonrasında maslahat ve mefsedet konularında ihtiyatın nasıl psikolojik rahatlık sağladığını ifade etmektedir. Sahabe kavli ve istihsânın delil değeri olup olmadığını tartıştıktan sonra farklı görüş belirten her iki kesimin de ihtiyata başvurduğunu ifade etmektedir. İhtiyatın kendisine mesnet teşkil ettiği kaynaklardan biri olmasından dolayı ihtiyatla en çok irtibatı olan sedd-i zerâyi konusunda da ihtiyat kullanımının nasıl meydana geldiğini beyan edip “el-ahzu bi ekseri ma kile” (görüşlerin yaygın olanını almak), deliller arası tearuz, tercih, içtihat, ihtilaf, fetva ve taklit konularında ihtiyatın yerini tespit etmektedir.

İhtiyatın teorideki konumunu açıkladıktan sonra yazar, pratikteki (furu') konumuna geçiş yapmaktadır. İhtiyat, neredeyse furu'un her konusuyla ilgili olmasına rağmen konuların tamamına yer vermek hem çalışmanın amacına uygun olmayacağı hem de kapsamı ihlal edeceği için, hayatı düzenleyen ana hükümler olan ibadetler alanı ve hukuki alan (muamelat) olarak iki başlıkta ele alınmaktadır. İbadetler alanında en temel unsur taabbudilik olduğu için fakihlerin bu konuda iştibah söz konusu olunca titiz davranma tavırlarının en başında ihtiyat olduğunu ifade etmektedir. Sonrasında temizlik, namaz, oruç, zekât ve hac konularında ihtiyata dair bazı meselelerden örnekler vermektedir. İslam hukukçuları her ne kadar ihtiyatın ibadetlerde esas olduğunu belirtmişlerse de hukuki alanda da kullanımının az olmadığı müşahede edilmektedir. Hak kavramının Allah'a ait olan haklar (hukukullah) ve kullara ait haklar (hukuku'l- 'ibad) olarak ikiye ayırımından ötürü Allah'a ait haklarda en hafif olanların, kullara ait haklarda en ağır olanların alındığını ifade etmektedir. Bu sebepledir ki yazar,

aile hukuku, borçlar hukuku, ceza hukuku, yargı hukuku ve miras hukuku alanlarında ihtiyat kullanımının nasıl vuku bulduğunu örneklendirerek açıklamaktadır. Bu noktada şunu belirtmek yerinde olacaktır ki yazarın bu bölümde hem teoride hem de pratikte bu kadar konuyu ele alması ve örneklere yer vermesi, İslam hukukçularının ihtiyatı asla göz ardı etmediklerini, aksine onu teşvik ettiklerini ve hatta gerekli olduğunu ifade ettiklerini vurgulamak için olduğu söylenebilir.

Kitabın üçüncü bölümünün ilk ana başlığı olan “İhtiyatın Delil Değeri” kısmında yazar, ihtiyatın delil değerini tartışmaktadır. Fakihlerin onu, istihsan, istishâb ya da kıyas gibi hüccet değerini belirtmemelerine rağmen adeta müsellemler bir ilke olarak kabul ettiğinin altını çizmiştir. Bu hususta farklı düşünüyormuş gibi görünen İbn Hazm’ın da aslında ihtiyatı kabul edip farklı açıdan yaklaştığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla müellif Müslüman bilginlerinin çoğunun ve İbn Hazm’ın yaklaşımı olarak iki ayrı yaklaşım ele almaktadır.

Müslüman alimler ihtiyatın, dinî hükümlerde bir ilke ve hüccet olduğunu Kur’ân ve sünnetle temellendirmektedir. Müellif de bu ayet ve hadislerle sahabe ve fakihlerin görüşünü referans alıp çeşitli aklî ilkelere dayanarak hüccet durumunu değerlendirmiştir. Kur’ân-ı Kerim’den on bir ayeti zikreden yazar, bu ayetlerin bazısının açık ve doğrudan (Nisâ sûresi 71 ve Hucurât sûresi 12. ayetlerde olduğu gibi) bazısının dolaylı olarak (Nisa suresi 9. ayette olduğu gibi) bazısının ise tenbih yoluyla (Bakara suresinin 177 ve 204-205. ayetlerinde olduğu gibi) delalet ettiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) hem hadislerini (Örneğin şu ve benzeri hadisler: “Helal apaçık bellidir, haram bellidir, ikisi arasında müştâbihat (şüpheli şeyler) var... ve sana şüphe vereni bırak, şüphe vermeyene bak.”) hem de uygulamalarını (sadaka olabileceği korkusuyla hurma yememesi gibi) zikrederek doğrudan ve dolaylı olarak ihtiyata delalet eden sünnetlerine yer vermektedir. Daha sonra akl-ı selim, sağlam fitrat ve yaşanan tecrübeler gibi hususların da ihtiyatın bir delil olduğunu kanıtladığını ortaya koymaktadır. İbn Hazm ise âlimlerin kullandığı referansların ihtiyata delalet etmediğini veya bazı hadislerin -kendisine göre- sahih olmadığını belirtir. Dolayısıyla ihtiyatın dinî hükümlerde zorunlu bir mesnet olduğunu kabul etmeyip şiddetle karşı çıkar. Ancak müellif onun bu tutumunun kendisi ile çelişkiye düştüğünü ve sonuçta doğrudan olmasa da dolaylı olarak ihtiyatı kabul ettiğini belirtmektedir.

Daha sonra yazar “İhtiyatın Sebepleri” başlığı altında, ihtiyatı gerektiren sebeplerin iştibah, teâruz ve vera’ olduğunu; onu geçersiz kılan sebeplerin de şüphenin ortadan kalkması, şüphenin sonradan arız olması, vesvese, vehim ve ilham olduğunu açıklamaktadır. Ardından da ihtiyatın şartlarının aşağıdaki unsurlar olduğunu ileri sürmektedir: Naslara aykırı olmaması, ihtiyatı gerektiren şüphenin kuvvetli olması, mükellefi sıkıntıya sokmaması, beklenen amacı gerçekleştirmesi, olumsuz durumlara yol açmaması, önceliği olanı ihmal etmemesi, başkalarının haklarını ihlal ya da ihmale yol açmaması ve ihtilaftan çıkış şartlarını taşıması.

Son ana başlık olan “İhtiyatın Bağlayıcılığı” kısmında ise yazar, faiz, nikah, boşanma, iddet ve nesep gibi hakkında kesin delil olmayan meselelerde helal veya haram hükmünü verme konusunda ihtiyatlı olmanın vacip olup bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. İhtiyatın vücûbiyetini gerektirmeyen hususlarda ise mendup ya da müstehap olup bağlayıcı olmadığını belirtmektedir.

Sonuç olarak eserde kolay anlaşılacak sade bir üslubun tercih edilerek klasikten çağdaşa kadar konuyla ilgili çalışmalar incelenip kritik edilmiştir. Konular sistematik bir şekilde düzenlenmiş, konu dışına çıkmadan başlık-metin uyumu sağlanmış, bölümler ve başlıklar arası geçişler konu takibini kolaylaştıracak şekilde yapılmıştır. Önemli bir başka husus da farklı görüşlerin zikredilip bu görüşlerden hangisinin konuyla örtüştüğünün veya daha çok ilişkili olduğunun belirtilerek değerlendirilmesidir. Ayrıca yazar, konuları ve tartışmaları ileri düzeye taşıyacak yeni açılımlara da kapı aralamıştır. Üslup itibariyle örnekler verilerek konular kolaylaştırılmak istenmiş fakat zaman zaman örneklerin fazla olması okuyucunun sıkılmasına yol açabilecek bir durum oluşturmuştur. Kitabın dikkat çekici özelliklerinden biri de kaynak zenginliğidir. Eserde beş yüz altmış kaynaktan yararlanılmış olup çoğu kez tek bir mesele için bile birçok esere atıfta bulunulmuştur.

Kaynakça

Pala, Ali İhsan. *İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2019.